

Blazovich László

A levéltárak csendjében

Bánkiné Molnár Erzsébet: A jászkun autonómia

A Jászkunság az ország közepén (medium regni) a középkorban több, a török hódoltság után is közel két megyényi kiterjedésű autonóm terület volt mindaddig, amíg a kiegyezés után – a megyéket a területi igazgatás közép szintű egységeként tekintő polgári igazgatás elgondolása nyomán – meg nem szüntették. A beköltözésük után – a tatárjárást követően már írott forrásokkal bizonyíthatóan – a történelem viharai által megtépzottan a mai napig e területen él a jász és kun népeiség, amely sok évszázados hazai története során mintegy 150 évet kivéve mindig etnikai autonómiával rendelkezett.

Bánkiné Molnár Erzsébet könyvében a jászok és kunok autonómiája történetének monográfiáját készítette el. Az 1239-től 1702-ig terjedő időszakot főképp feldolgozások alapján mutatja be, összehasonlításokat téve az erdélyi szászok és székelyek, valamint a kunok jogállása között. E népek ugyanis a királyi családjához tartoztak, és kiváltságait elsősorban hadi szolgálataik fejében nyerték el. A különbségek mellett éppen ezért számos hasonlóságot látunk sorsukban. Az előbbieknél közé tartozik például: az erdélyi szászok, akiknek első hullámai a Rajna mellől, a korabeli Német-római Birodalom legfejlettebb részéről érkeztek, kiváltságait egy oklevélben, ugyancsak korán, 1224-ben, az Andreanumban nyerték el, addig a kunok és székelyek később jutottak el a teljes autonómia megszerzéséhez. Az utóbbiak közé tartozott az, hogy kollektív szabadságjogokkal rendelkeztek. A török hódoltságot követő mintegy másfél emberöltőnyi időszakot lezárja a megváltás, a redempcio (1745), az utána kialakult jogi, szervezeti és gazdasági rendet, valamint a társadalom állapotát a szerző a meglévő szakirodalomra és alapos levéltári kutatásokra támaszkodva maga dolgozta fel.

Itt kis kitérőként szólhatunk arról, hogy mi tesz maradandóvá, hosszú évtizedeken át élővé, tudós generációk által forgatottá, hivatkozottá egy történeti feldolgozást, tanulmányt. Véleményünk szerint nem a nagy elgondolások, koncepciók alkotása, a tudományos petárdák durrogatása, hanem a mélyreható, aprólékos levéltári forrásokban végzett bűvárkodás segítségével a levéltárak csendjében nyugvó adatok összegyűjtése és azok korrekt, tudományos szempontú elemzése. Csak ezen módszerrel alkothatunk maradandót. Csak az így készült műveket nem kerülhetik meg az időben később jövő kutatók. Bánkiné Molnár Erzsébet az említett módszerrel dolgozott, és munkája ezért állítható a Jászkunságról eddig készült legkiválóbb művek sorába. Gyárfás István alapvető műve, Györffy István és Györffy György meghatározó kutatásai és eredményei, Kiss Józsefnek a 18. század első felének eseményeit bemutató munkája, Fodor Ferenc kitűnő Jászság-monográfiája, valamint Komjáthy (Kring) Miklós nagy ívű, a kunok és jászok középkori történetét bemutató tanulmánya mellé.

Jelentős alkotás, remekmű nem születhet előzmények nélkül. Példa erre Bánkiné története is. Mint levéltáros a rábízott iratanyag rendezése mellett abban kutatást végzett, amelyet folyamatosan kiterjesztett más levéltárak anyagára, és elkezdte a tanulmányok írását. Abban, hogy számos új eredményt ért el, segítette felfogása, amely szerint a társadalmi folyamatokat csak hosszú időt tekintve lehet igazán megismerni. A *longue duree* nála kétszáz évet jelentett. Kutatásai során a jászkun terület és az egyes települések igazgatási viszonyain túl foglalkozott a redemptus réteggel, írt történeti, néprajzi tanulmányokat, családtörténetet és településtörténeti kismonográfiát, valamint forrásokat tett közzé. Tanári munkájának eredménye a *Kunok Magyarországon* című jegyzete. A történetírás szinte minden műfajában közreadta ismereteit.

Bánkiné Molnár Erzsébet a jászkun világhoz nem a kutatásai nyomán került közel, onnan származik, gyökerei mindenestül odakötik. Nemcsak érti, belül érzi, amit leír. Sokszor a családi emlékezés-

ből fakadó érzelmek vezetik tollát. Példája annak, miként tehet népéért a belőle kiemelkedő tudós alkotó. Könyve éppen ezért lehet egyszerre tudományos mű és közérthető olvasmány.

A mű kilenc fejezetre tagolódik: Kun és jászk autonómia 1239–1702, Jászkunok jobbágysorban 1702–1745, A jászkun autonómia visszaváltása, Földtulajdon, Igazgatási autonómia, Jogszolgáltatási autonómia, Gazdasági autonómia, Az egyéni gazdálkodás lehetősége, A jászkun autonómia utolsó korszaka. Az első három fejezet történeti áttekintés olyan fogalmi magyarázatokkal, amelyek nélkül mindazt nem értenénk, amely később kiteljesedett, és ami számunkra ma is a Kunság és a Jászság fogalomköréhez tartozik. Külön fejezetet szentel a földtulajdonnak, amely az egész autonómia magvát jelenti 1745-től, a megváltás idejétől. Miután nem sajnálta az időt és fáradságot a tulajdon római jogi és feudális kori értelmezésének kifejtésére, megállapítja: bár nagy szabadsággal rendelkeztek a kunok birtokaik felett, a kun tulajdonlói forma mégsem tartozik a polgári tulajdon körébe. Ezzel hosszabb ideje tartó vitát zárt le helyesen. A feudális tulajdon ugyanis későbbi értelmezés szerint leegyszerűsítve főtulajdonból és altulajdonból áll. Az előbbi birtokosa a hűbérúr, az utóbbié a vazallus, aki használja a birtokot. Hasonló a helyzet a földesúr és a telkes jobbágy között. A fő tulajdonos a használónak a jogaiból még a tulajdon mellé társuló közhatalmi funkciókból is számosat, pl. mezővárosi igazgatás, bíraskodás, leadhat alattvalójának szolgálata fejében. Így tett a királyné, amikor meghatározott szolgálataikért a birtok feletti rendelkezési jogának szinte teljes egészét a közhatalmi funkciókkal együtt leadta kunjainak, a tulajdon- vagy birtokjogot azonban nem. Ezért írja a privilégiumlevél Bánkiné által idézett szakasza: a birtokot „élni és használni, azonban nem elidegeníteni bírjanak hatalommal.” A birtok „élése és használata” teszi lehetővé és szükségessé az igazgatási, igazságszolgáltatási és gazdasági autonómiák rendszerének kiépítését.

Az igazgatási autonómia tárgyalása során szól a választójogról, a közigazgatási szervezetről, majd a közigazgatási szervezethez kapcsolódó törvénykezési autonómia felépítéséről értekeznek. Külön figyelmet érdemel a téma jól forrásadatolt kifejtése. Kiemelkedik azon folyamat elemzése, miként vette át szerepét az igazgatásban a minden redemptusnak meglévő szavazati jogából következő személyes jelenlétnek előbb a választások idején, utóbb az ellenőrzésben is a választott község, az electa communitas, amely szerv Budától Szegedig számos városban már a középkor során megjelent.

Az igazgatás szintjeinek megfelelően szerveződtek a törvénykezés fórumai, a helyi, a kapitányi, azaz kerületi törvényszékek. Harmadik fórumként a jászkun kerület törvényszékéhez fellebbezhettek. A jobbágyi alávettetés és a II. József-féle novus ordo idejét nem tekintve, a negyedik fok a nádori fő törvényszék volt. A nádor még a középkorban mint a királyi udvar főméltósága nyerte el a kunok bírása tisztét, a török utáni korban pedig a nádor főbíróvága a jászkunok szabadságának egyik jelképe lett. A nádorhoz kapcsolódás kifejezője volt az is, hogy a nádor saját ezredét, a nádor huszárokat a kunokból toborozta. A földesúri kötöttségtől való távollétnek már a középkorban egyik fontos tényezőjét jelentette, ha peres ügyekben a fellebbezési fórum nem az úr bírósága volt, amint ezt a tárnoki és személynöki városok példája mutatja.

Szerzőnk felkészültségének és igényességének, továbbá témavezetésének bizonyítéka a jászkun kerületben keletkezett jogforrások feltárása. Hierarchiájuk szerint elemzi őket, mindenekelőtt a kiváltságlevelet, amely a későbbi kerületi és helyi statutumok alapja lett. Az utóbbiakban fejtették ki, illetőleg bontották le a privilégiumlevélben leírt általános, egy-egy közösség számára törvényértékű szabályokat.

A disszertáció közel felét, mintegy száz oldalt tesz ki a gazdasági autonómiát és az egyéni gazdálkodás lehetőségeit tárgyaló két fejezet. A településmonográfiáknak általában unalomba fulladó fejezetei ezek. Jönnek velük az adónemek, a calcaturák, nyomási földek, termésmennyiségek és így tovább. Esetünkben nem erről van szó, Bánkiné jól tagolja mondanivalóját, a fogalmakat egy-egy téma elején pontosan tisztázza, főképp levéltári forrásokra és saját korábbi munkáira építve, ugyanakkor nem feledkezik meg a szakirodalom eredményeinek igénybevételéről. Az önkormányzat gazdasági háttere című részben a bevételek között például megismerkedhetünk a közmajorkodás, a beneficium, a terragium, a pusztabérletek, legelőárendák fogalmával, közben bepillanthatunk a korabeli életviszonyok közé, és elgondolkodhatunk azon, miért tudtak a korabeli jászkunok önkormányzatok gazdálkodni, sőt nyereségesen gazdálkodni, míg ma azt hangoztatják, az állam, az önkormányzat rossz gazda. Az egyéni gazdálkodásról írva, ugyanúgy, mint a korábbi egységben, szerzőnk az adatokat életre tudja kelteni, talán azért, mert számára mindez nemcsak kutatási téma, hanem családjának, rokonainak, őseinek életkereteit jelentette, amelyek között örömeiket, bánatukat, sikereiket és kudarcaikat élték meg.

A történeti alkotások a feledés homályába tűnő múltból perelnek vissza részleteket azért, hogy tudjuk, hova tartozunk, honnan jöttünk. Elődeink élete és sorsa egyúttal intó példa a késői utódok

számára. Az egykori kunok máig példát adnak arra, hogyan kell szabadságunkért állhatatosan és kitartóan küzdeni, és majd hogyan kell élni velük az egyéneknek és az általuk alkotott közösségeknek. A megszerzett jólétbe azonban nem tanácsos belenyugodni, mindig szükséges figyelni a változásokra, nehogy elszaladjon mellettünk az idő, amint történt kunjainkkal a gyümölcsstermesztés alföldi meghonosításakor. A személyes szabadság tisztelete, az egyenes derék, a büszkeség és a becsületesség szeretete, amelyek a gazdasági függetlenség talaján fejlődtek ki a redemptus társadalomban, máig követendő értékek minden valamit is magára adó ember számára. Az autonómia részleteinek leírása mellett e mentalitás jegyei mind kiolvashatók Bánkiné Molnár Erzsébet jászkun autonómiáról szóló könyvéből.

Isten szalmaszálán címmel megjelent a Forrás Kiadó gondozásában *Buda Ferenc legszebb verseit* tartalmazó kötet.

A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat ezzel a könyvvel köszönti a megye érettségiző fiataljait. A könyvet Füzi László szerkesztette, az illusztrációkat Bardócz Lajos, a szerző portréját Bahget Iskander készítette.

A könyvhöz dr. Balogh László, a Bács-Kiskun Megyei Közgyűlés elnöke írt ajánlást.

A kötet megrendelhető kiadónkban 2990 Ft-os áron.

Folyóiratunk megjelentetését a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alap

nka
Nemzeti Kulturális Alap

és a

József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány
támogatja.